

7.

GRADNIK

RAZUMEVANJE BESEDIL

Elementi gradnika:

- sistematično razvijanje branja z razumevanjem
- iskanje, primerjanje, urejanje, organiziranje podatkov iz besedil
- sklepanje, razbiranje bistva
- povzemanje in vrednotenje besedil
- uporaba bralnih učnih strategij
- uzaveščanje procesa branja

7. GRADNIK:

RAZUMEVANJE BESEDIL

MIRA KRAJNC IVIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija.
E-pošta: mira.krajnc@um.si

Povzetek Jezikovnokomunikacijska interakcija je v večji ali manjši meri prvina večine človekovih delovanj v skupnosti ali različnih skupinah, npr. pri igri šaha, nogometa, obisku frizerskega salona, pripravi jedi, sodni obravnavi, javnem govornem nastopanju. Osnova za sodelovanje v jezikovnokomunikacijski interakciji je razumevanje besedil, tako pisanih kot govorjenih ali tako klasičnih tiskanih kot elektronskih in digitalnih. Razumevanje besedila je proces prepoznavanja prvin nejezikovnega konteksta, npr. kraja, časa nastanka besedila, udeležencev, razmerij med udeleženci, in prepoznavanja prvin jezikovnega konteksta, npr. prenosnika, besedilne vrste, teme, tvorčeve namere in drugih leksikalnih ter oblikoslovno-skladenjskih značilnosti besedila. Obe obliki prepoznavanja prvin sta posledici naslovnikovega ločevanja bistvenega od nebistvenega, da najde smisel besedilnega sporočila, saj se ta nanaša na konkretni posamezni diskurz oziroma besedilo. Razumevanje besedila je posledica prepoznavanja dela dejanskosti, na katerega se ubesediljeno nanaša, ter razmerja med znanimi in novimi informacijami v besedilu.

Ključne besede:

gradniki
bralne
pismenosti,
razumevanje
besedil,
besedilo,
informativnost,
prepoznavanje
nanosnika.

THE SEVENTH COMPONENT OF READING LITERACY: TEXT UNDERSTANDING

MIRA KRAJNC IVIČ

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenija.

E-mail: mira.krajnc@um.si

Abstract Language communicative interaction is more or less an element of most human activities in a group or in different kinds of groups, for example at chess playing, football playing, in a hairdressing salon, at preparing a meal, in a court trial, at public speeches. The bases for cooperation in language communicative interaction is the understanding of classical or digital written or spoken text. Text understanding is a process of identifying non-linguistics elements of context, such as the place or time of text forming, participants, relationships between participants, and a process of identifying linguistics elements of context, such as media, genre, theme, author's intention and other lexical, morphological and syntactical characteristics of a text. Both types of identifying the contextual element are consequences of addressee's ability to differ essential from un-essential to understand the meaning of (text) message since the meaning of (text) message refers to actual discourse or text. Text understanding is consequence of identifying a part of reality, which is textualized, and relationship between given and new information in a text.

Keywords:
components of
reading
literacy,
text
understanding,
text,
informativity,
identifying of
referent.

1 Uvod

Gradnik razumevanje besedil se neposredno povezuje z gradnikoma a) odziv na besedilo in tvorjenje besedil ter b) kritično branje, posredno pa še z gradniki c) motiviranost za branje, č) tekoče branje in d) besedišče. Namen gradnika razumevanje besedil je sistematično razvijanje branja, a tudi poslušanja z razumevanjem. To pa je odvisno ne le od posameznikovih psihofizičnih zmožnosti in danosti, ampak tudi od konkretnega komunikacijskega stika/dogodka, pridobljenih in privzgojenih komunikacijskih vzorcev ter ozaveščenosti samega procesa razumevanja besedila. Ta proces je v veliki meri posledica predvidevanj in pričakovanj obeh udeležencev, skupnega védenja, statusa informacije v besedilu in prepoznavanja dela dejanskosti, na katerega se ubesediljeno nanaša. Ti vplivi so v prispevku na kratko predstavljeni, in sicer z odlomki različnih besedil iz različnih predmetnih področij (matematike, fizike, biologije, geografije). Tako je še dodatno izpostavljen namen gradnika razumevanje besedila kot gradnika, ki se kot vsi gradniki bralne pismenosti nanaša na vsa predmetna področja.

2 Jezikovnokomunikacijska interakcija

Človek se s svojim notranjim in zunanjim svetom povezuje z jezikom, in sicer z njegovo rabo v komunikacijskih procesih. To so procesi posredovanja informacij z dogovorjenimi znaki, ki so skladni z značilnostmi izbranega (jezikovnega) koda, posredovane informacije pa so vezane na kontekst in v smiselna (besedilna) sporočila. Jezikovnokomunikacijska interakcija človeku omogoča fleksibilno (so)delovanje v skupini, ne da bi za to moral poznati vsakega od sodelujočih. V nasprotju z drugimi bitji, ki komunicirajo, da bi opisale realnost, ima človek sposobnost ustvarjanja zgodb in tudi verjetja tem zgodbam. Človek tako z jezikom ne le poustvarja svet, temveč ga tudi ustvarja.

Jezikovno komuniciranje je tako bistveni ali vsaj spremljevalni del vsake človekove dejavnosti (Levinson 1995: 70). Je posledica želje po vzpostavljanju skupnega, odpravljanju vrzeli, a tudi izpostavljanju razlik in individualnosti. Značilne aktivnosti udeležencev so izbiranje, tvorjenje oziroma ukodiranje (šifriranje), prenos sporočila, interpretacija, razumevanje oziroma razkodiranje (dešifriranje)¹ in izvabljanje

¹ Naslovnik pri poslušanju ali branju nikakor ni pasiven, zato te njegove aktivnosti ne predstavljajo pasivne sporazumevalne zmožnosti.

povratne informacije. Ločujemo med obvestilnimi in delovalnimi prispevki udeleženca k jezikovnokomunikacijski interakciji (Fairclough 2004: 106). Pri obvestilnih prispevkih je žarišče na jezikovnem prenosu informacij, pridobivanju in dajanju informacij, oblikovanju in izrekanju trditev, npr. *Koliko si star? – Petnajst*. Pri delovalnih je žarišče dejavnost oziroma nebesedilna aktivnost, torej delati stvari ali druge pripraviti do tega, da kaj naredijo, npr. *Mi daš, prosim, še malo medu? – Seveda, izvoli*. Pogosto ni ostrih meja med obvestilnimi in delovalnimi prispevki, npr. *Odgovori na vprašanje!* je prvi del delovalnega prispevka, kot drugi del se pričakuje besedilni odziv, to je odgovarjanje. Žarišče tega prispevka je na odgovarjanju kot dejavnosti in ne na odgovoru kot informaciji.

Komuniciranje je umeščeno v določene družbeno, civilizacijsko in kulturno spreminjajoče se dejanskosti, zato je ubesedeno posledica individualnega dejanja, pomembnega predvsem znotraj družbene interakcije (Vezovnik 2009: 40). Najpomembnejša oblika interakcije je dvogovor. To pomeni, da sta za jezikovnokomunikacijsko interakcijo praviloma potrebna vsaj dva udeleženca: tvorec in naslovnik.

Udeleženci s sodelovanjem v različnih oblikah interakcije razvijajo sporazumevalno jezikovno zmožnost. To je zmožnost (kritičnega) razumevanja in tvorjenja ubesediljenega. Vključuje teoretično znanje, spretnosti in praktično/operativno znanje ter tudi poznavanje tematike in splošno razgledanost (povz. po Bešter 2011; Vogel 2014 in SEJO 2011). K razvoju sporazumevalne jezikovne zmožnosti prispeva celotno posameznikovo znanje in vse njegove izkušnje z jeziki ter kulturami.

Vsaka jezikovnokomunikacijska interakcija je mikrokozmos temeljnih družbenih in osebnih razmerij: izbor jezikovnih sredstev izraža, kdo govori s kom in kaj je smisel ubesediljenega (Stubbs 1983). Npr. učitelj z načinom, s katerim govori z učenci, neizbežno sporoča učencem svoje videnje položaja in obliko razmerja učitelj – učenec, za katero meni, da je primerna.

2.1 Vloga konteksta jezikovnokomunikacijske interakcije

Jezikovno komuniciranje je kot kognitivno, družbeno in kulturno določena oblika človekovega simbolnega vedenja postavljeno v kontekst, ki ga lahko opišemo z nejezikovnimi in jezikovnimi prvinami, npr. kraj in čas, družbena vloga udeleženca, medsebojno razmerje med udeleženci, tvorčeva namera; tema, jezikovne značilnosti

besedila (leksika, pozajmljanje in druge oblike vzpostavljanja nanašajskih razmerij med besedilnimi enotami). Te prvine izhajajo iz udeleženca oziroma se glede na udeleženca določajo. Informacija o kontekstu je informacija, ki je prepoznana v razmerju do trenutnega tvorca (govorca ali pisca besedila). Kontekst ne obstaja, ne da bi ga udeleženec zaznal, dojel in interpretiral ter tako ločil pomembno ob nepomembnega. Nejezikovne prvine konteksta, kot sta kraj in čas, tvorijo neposredno komunikacijsko situacijo. Predstavljajo jo prvine, zaradi katerih nek smisel besedila prevlada nad drugimi, prav tako možnimi pomeni. Za aktiviranje pomena neke besede, lahko je večpomenska, namreč naslovnik potrebuje le 100–350 milisekund (Attardo 2001: 16), da izloči vse kontekstno neustrezne pomene. Kontekstno neustrezni pomeni tako niti ne prestopijo praga zavesti. Besedilo šele v konkretnem kontekstu postane relevantno za neko komunikacijsko interakcijo.

Nejezikovni kontekst pa ne vpliva le na potek komunikacijskega stika, ampak ima tudi obvestilno vrednost. Kontekst ustvarja besedilo, ki je glede na kontekst ustvarjeno. Besedilo je del kulture, ki je ozadje za dejanja, prepričanja in razumevanja ter ozadje, v katerem jezikovno komuniciranje postaja smiselno. Tvorec in naslovnik drug drugemu pripisujeta pripravljenost za sodelovanje, kar je osnova vljudnosti. Ta predpostavka skupaj z besedilnimi in s kontekstnimi informacijami omogoča prirazumljenja o tvorčevi nameri. Ker ubesediljeno lahko prispeva k razumevanju smisla drugega ubesediljenja, je besedilo veriga prirazumljenih razmerij. Ta razmerja izhajajo iz maksim sodelovalnega in vljudnostnega načela. Prirazumljenja o jezikovnih pojavih, tvorčevih namerah, o razmerjih med izreki itd. so lahko osnovana le na posameznikovih jezikovnih oziroma nejezikovnih delovanjih.

Kontekst omogoča prirazumljanje smisla ubesediljenega in ustvarja okvir za pričakovanja, ki se jim jezikovnokomunikacijska interakcija nato prilagodi. Vsak prispevek k interakciji je le »trenutek v neprenehnem komuniciranju« (Vezovnik 2009: 40). Iz konteksta otrok ali učečih se sklepa na smisel ubesediljenega.

3 Smisel vs. pomen ubesediljenega/besedila

V nasprotju s tvorjenjem besedila je pri njegovem interpretiranju oziroma razumevanju² naslovnik vedno soustvarjalec besedilnega smisla. Pri razlikovanju med pomenom in smislom ugotovimo, da se le smisel nanaša na dejanskost, medtem ko je pomen le orodje, ki nima ustreznika v dejanskost. To potrjujejo vsakdanja opozorila (*Pozor, stopnica, Poslovni prostori, Ni vstopa*), nagovori, tudi živalim (*Priden, Daj taško*) in leposlovje, še zlasti poezija (*Drevo. Podrtija. Hiša ob cesti*) (Žele 2010: 119).

Razlikovanje med pomenom in smislom ponazarja primer: *ustavi delo na cesti* (de Beaugrande, Dressler 1992: 17). Če se naslovnik na cesti približuje odseku, kjer potekajo dela, bo ubesedeno razumel kot poziv, naj vozilo ustavi ali upočasni, saj na cesti poteka delo. Če je naslovnik nadzornik pri izvajanju sanacijskih del na cesti, ubesedeno dobi drugi smisel: ustaviti je treba delo, ki poteka na cesti. Potencialne dvoumnosti glede na kontekst naslovnik pogosto niti ne ozavešči, kar je posledica pridobljenih izkušenj v različnih vrstah jezikovne interakcije. Po drugi strani pa otrok ali učeči se, ki se jezika šele uči, najprej razume le dobesedni pomen, npr. na mamin poziv, naj triletna deklica reče da ali ne, se deklica odzove: »*Da ali ne.*« To pomeni, da je mamin ukaz razumela dobesedno. Šele kasneje s pridobivanjem izkušenj jezikovni uporabnik tovrstne primere začne razumevati skladno s smislom. Npr. ubesediljeno *Vsake dan berem tvoja sporočila* lahko naslovnik glede na kontekst in izkušnje, ki jih ima, razume kot ljubezensko izpoved o aktualni ali nekdanji ljubezni, ugotovitve dejstva ali očitek. Verjetno je, da večina pomisli na prvo navedeno možnost, redkeje na zadnjo, kar pomeni, da imamo več izkušenj s prvim smislom ubesediljenega.

Celotni smisel besedila je oblikovan v interakciji med jezikovnimi oblikami in pomeni, družbenimi in kulturnimi pomeni ter interpretativnimi danostmi. Smisel besedila kot celote ali le njegovega dela pomensko pogojuje kontekst, predhodni in/ali sledeči del besedila: prvi del pomensko pogojuje drugega oziroma interpretacija drugega je odvisna od prvega.

² Razumevanje besedila je vedno interpretacija, saj naslovnik besedilo razume le skladno s svojim mentalnim svetom, tj. glede na svoje misli, vrednote, hotenja, želje, izkušnje, čustvovanja ipd.

3.1 Oblikovanje smisla

Uresničitev jezika v dani jezikovnokomunikacijski interakciji je besedilo. Neposredni kontekst in družbeno razmerje med udeleženci (lahko določeno z družbenimi institucijami, v katerih interakcija poteka) lahko določajo temo interakcije, zahtevajo različne stopnje objektivnosti pri ubesediljenju ter možne in sprejemljive tvorčeve namere. Vse to naslovnik prepoznava in presoja pri razumevanju besedila. Namere, ki jih imata udeleženca interakcije, in sprejemljivost interakcije za oba udeleženca zagotavljata smiselnost in trajanje interakcije, torej tudi ohranjata interes za branje besedila. Vsak udeleženec interakcije ima svoje cilje, ki jih z interakcijo skuša doseči. Cilji se kažejo v nameri, ki je večplastna posledica udeležencevih hotenj, potreb in želja. Tvorčeva namera glede na jezikovni in nejezikovni kontekst ter skladno z naslovnikovo namero določi vplivajnsko besedilno funkcijo, pogovorna sklepanja pa omogočajo naslovníku, da razbere smisel besedila. Izbrana namera vpliva na obliko in smisel ubesediljenega.

Svojo izbrano namero lahko tvorec izrazi eksplicitno/neposredno ali implicitno/posredno. Pri neposrednih govornih dejanjih je oblika³ ubesedenega skladna s smislom. Posredna govorna dejanja pa so dejanja, pri katerih izrazimo ilokucijsko moč s sredstvi drugega govornega dejanja. Smisel besedilnega sporočila se zato razlikuje od stavčnopovednega pomena. Tako lahko z različnimi propozicijami ubesedimo isto namero (slika 1): levi stolpec predstavlja možnosti izražanja zahteve, da naslovnik zapre vrata, desni stolpec pa možnosti, kako se lahko kot tvorec poskušam opravičiti.

³ Oblika so različne oblikoslovno-skladenjske izrazne zmožnosti jezika. Govorno dejanje je osnovna jezikovnokomunikacijska enota. Kot sopomenski termin se uporabljata še izraza izrek ali izreka. Izrek je poved v nekem kontekstu in skupaj s tem kontekstom.

<i>Vrata!</i>	<i>Opravičujem se, da ...</i>
<i>Zapri vrata.</i>	<i>Oprosti, da</i>
<i>Zahtevam, da zapreš vrata.</i>	<i>Zelo mi je žal, ker</i>
<i>Hočem/Želim, da zapreš vrata.</i>	<i>Sorry</i>
<i>Lahko zapreš vrata?</i>	<i>Pardon</i>
<i>Prosim, ali bi lahko zaprl vrata?</i>	<i>Oprostite</i>
<i>Prosim, ali bi lahko zaprli vrata?</i>	<i>Oprostite, prosim.</i>
<i>Kako piha./Zebe me./Dovolj je že prezračeno.</i>	<i>Nisem namerno.</i>
<i>Spet je imel nekdo dolg rep.</i>	<i>Bila je pomota.</i>
<i>A imaš rep?</i>	<i>Oprosti, da diham.</i>
	<i>No, lahko bi bilo slabše.</i>
	<i>Saj se samo delaš.</i>
	<i>Saj ni nič hudega, a ne.</i>
	<i>Pa saj to vsi počnejo.</i>
	

Slika 1: Možne propozicije za ubesediljenje iste namere

Z eno propozicijo pa lahko ubesedimo dve ali več različnih namer – predstavitveno vlogo: *Vsak dan berem tvoja pisma*; *Nevaren cestni odsek*; *Tukaj postaja vroče*; *Voda je topla* ali pozivno vlogo v pomenu: *Ne pošiljaj mi toliko sporočil*; *Vožnjo prilagodite razmeram na cesti*; *Umakni se*; *Pojdi se kopat*.

Pri tem ubesediljeno ni stvar motivacije, temveč diskurzne strategije, kako udeleženca postopoma uresničujeta svoje namere. Že na videz minimalne razlike lahko ubesediljeno precej spremenijo, npr. *Jutri pridem* in *Obljubim, da jutri pridem*. Izvajalniški glagol *obljubiti* tu jasno streže »posebnemu smotru narediti, da je eksplicitno /.../, katero delo izvajamo, ko formuliramo izrek« (Kunst Gnamuš 1994: 191). Ker je »govorec avtentični razlagalec ilokucijske namere, naslovnik pa le perlokucijskega učinka« (p. t.), sta navedena izreka lahko interpretirana enako. To isto interpretacijo bi lahko potrdili že s kontekstualnimi namigi. Ti namigi spodbujajo zaželene interpretacije ubesedenega in izključujejo druge.

Zgleda *Jutri pridem* in *Obljubim, da jutri pridem* prikazujeta tudi, da so pri rabi jezika številna govorna dejanja pravzaprav hibridna oziroma večfunkcijska.⁴ To pomeni, da z enim dejanjem lahko zaradi okoliščin in zaradi znanja, ki ga imamo o pogojih in pravilih tvorjenja določenega govornega dejanja, opravimo več kot eno dejanje hkrati. To dejstvo naslovniku omogoča različne odzivne možnosti, npr. *A: Ali greva na kavo? – B1: Z veseljem; B2: Nimaš predavanj čez pet minut?; B3: Samo, če ti častiš; B4: Telefon mi zvojni.*

Med eksplicitnim in implicitnim ne obstaja ostra meja, ampak so le prehodi v smislu, da je nek smisel ubesedenega glede na aktualni kontekst za naslovnika običajnejši ali zanesljivejši. Običajnejši smisel temelji na ustaljeni in razširjeni rabi, medtem ko je smisel zanesljivejši takrat, ko je njegovo razumevanje verjetnejše ali ga imamo za verjetnejšega. Tipična primera mehkih prehodov med implicitnim in eksplicitnim sta npr. vprašanji *Kako si?* in *Imaš uro/telefon?* Prvo najpogosteje razumemo kot vljudnostno vprašanje po naslovnikovem počutju, drugega kot poziv, da naj naslovník tvorcu pove, katero uro kažeta kazalca na uri oziroma telefonu. Ustaljenost je tako velika, da naslovník smisel razume prej kot pomen.

Razliko med pomenom in smislom po P. Griceu (1989, 1989a) premeščamo s pogovornimi sklepanji.⁵ To je prirazumljeno védenje, s katerim po predvidevanjih tvorca razpolaga tudi naslovník. Prek pogovornih sklepanj naslovník prepozna tvorceve namere in ugotavlja, kako tvorec sledi komunikacijskim načelom, npr. načelu sodelovanja ali načelu vljudnosti.

Ali je prisotno sklepanje, naslovník ugotovi tako, da si pomaga z a) ustaljenim pomenom rabljenih besed, skupaj z identiteto možnih vključenih nanašalnic,⁶ b) s sodelovalnim načelom in njegovimi maksimami (kakovosti, količine, načina, relevantnosti), c) z jezikovnim in nejezikovnim kontekstom izreka, č) z drugimi posameznostmi o skupnem védenju in d) s predpostavko, da vsak izrek predpostavlja optimalno relevantnost. S sklepanji lahko naslovník npr. ubesedeno *Pse je treba nositi* in *Ko vozim, ne pijem* interpretira kot *Če na podzemno železnico vstopim s psom, ga moram imeti v naročju* in *Če sem kot voznica udeležena v prometu, ne smem piti alkoholnih pijač.*

⁴ Razlike med izrekama *Jutri pridem* in *Obljubim, da jutri pridem* lahko pojasnimo z Griceovo maksimo količine. Tvorec brez razloga ne uporablja dodatnih besed.

⁵ Griceova teorija pogovornih sklepanj je ključna za razumevanje humornih procesov. Humorno namreč ni ubesedeno izrecno, ampak naj bi ga naslovník kot takega prepoznal.

⁶ Nanašalnica je jezikovni izraz, ki se nanaša na del besedilne ali zunajbesedilne dejanskosti.

Pogovorna sklepanja temeljijo zlasti na sodelovalnem načelu, saj so neupoštevanja nekaterih maksim lahko posledice pomenskih problemov, npr. *Ti si smetana na moji kavi*. Naslovnik tu ne išče prirazumljenega, ampak metaforo (*naslovnik je smetana*) interpretira kot nekaj pozitivnega, kot tisto, kar zadovolji njegovo potrebo po trenutno ustrezni interpretaciji.

Uspeh komuniciranja je odvisen od poti, v katerih uspevata tvorec in naslovnik manipulirati z možnostmi, ki jih ponujata jezikovni in nejezikovni kontekst,⁷ in zahtevami konteksta. Besedilo je treba razumeti znotraj vsakokratnega komunikacijskega dogodka, saj ta določa smisel. Smisel pa določi besedilno funkcijo in tvori besedilno sporočilo. Smisel besedila torej ni razviden le iz strukture in pomenov, ampak se oblikuje skupaj z družbenimi in kulturnimi pomeni ter interpretativnimi pričakovanji. Smisel je dosežen interaktivno, to pomeni, da je razumevanje besedila posledica interakcije med tvorcem in naslovnikom. Razumevanje besedila torej ni stranski produkt sprejemljivosti oziroma relevantnosti besedila, ampak udeležencevih intuicij o koherentnosti kot posledici iskanja relevantnosti besedila glede na dani kontekst. Navedeno velja za govorjena in pisana besedila. Ubeseđiljeno je oblikovano in interpretirano v lokalnih okoliščinah drugih izrek, hkrati je posledica globalnih okoliščin, kot so identiteta udeležencev, tvorčeva namera, izbrana diskurzna strategija, tematski razvoji, zgradba komunikacijskega stika in družbeno-kulturna prepričanja ter delovanja.

3.2 Informativnost in prepoznavanje osrednje nanašalnice ali teme besedila

Pomembno k razumevanju besedila prispevata vrednost informacije v besedilu, kar imenujemo informativnost, in prepoznavanje osrednje nanašalnice besedila, ki je tema besedila.

3.2.1 Informativnost določa informacijsko vrednost besedila glede na delež novih informacij v primerjavi z znanimi/danimi informacijami. To razmerje oblikuje tvorec glede na predvidevanja o naslovnikovem vedenju in glede na besedilno vrsto, npr.

⁷ Mišljeni so tudi vsi okoliščinski tipi informacij, npr. slikovni, kinetični, zvočni.

Letošnji popolni Lunin mrk je v javnosti vzbudil veliko pozornosti z glavnim poudarkom na rekordnem trajanju tega nebesnega pojava. Resnici na ljubo pa je bil ta mrk za javnost zanimiv predvsem zaradi tega, ker je bil viden v večernih urah in sredi poletja. Podoben mrk, ki bi nastopil v drugi polovici noči in sredi zime, bi pritegnil mnogo manj opazovalcev. Toda Lunini mrki so več kot le atrakcija. (Guštin 2018/2019: 19)

Za razumevanje zapisanega ni potrebno le poznati pomene rabljenih leksemov, npr. *letošnji* – tak, ki se nanaša na to leto; *rekordno trajanje*, *zanimiv*, *atrakcija*, ampak je treba najti informacijo npr. o tem, katero leto je bilo mišljeno kot *to leto*. Ta podatek ste najverjetneje takoj poskušali najti ali v sprotni opombi, seznamu virov in literature ali na koncu odlomka. Navedena mesta so zapisana v zaporedju od najbolj pričakovanega do najmanj pričakovanega. To zaporedje pa je lahko tudi povsem napačno, saj so pričakovanja oblikovana na osnovi posameznikovih individualnih izkušenj. Nemara ste se spraševali tudi, zakaj je izbrana frazeološka enota *resnici na ljubo*, vsekakor pa je verjetnost, da je branje odlomka vzbudilo željo, da bi prebrali še kaj več, saj se zaključí na način, da dviguje naslovnikovo zanimanje.

Informativnost je torej povezana z naslovnikovimi pričakovanji in predvidevanji o besedilu, tvorec s stopnjo informativnosti dviguje naslovnikov interes. Naslovnik na osnovi znanih informacij oblikuje svoja pričakovanja in predvidevanja o besedilu, npr. slika 2.

Oglas objavljen	Podrobno
V zadnjih 8 urah	3
Danes	3
Zadnji teden	17
Zadnji mesec	29
Starejši oglasi	34

56,00 €

Dekliški copatki, št. 28

Prodam dekliske copate model Špelca. So rdeče barve in lepi kot mamini. V njih se bo vsaka deklica počutila kot kraljična. Priloženo tudi zrno graha in kupon za popust pri nakupu blazin, da lahko sami preverite vpliv copatk na hčerino počutje. Kot novi.

Slika 2: Informativnost malega oglasa

(vir: B. Gorenc - Pižama 2016: 109)

Izvori naslovnikovih pričakovanj so a) dejanskost (dejstva in prepričanja), b) jezik, ki omogoča poljubnosti pri povezovanju jezikovnih prvin, c) jezikovni in nejezikovni kontekst: besedilna vrsta, neposredni fizični svet, členitev po aktualnosti. V primeru na sliki 2 naslovnik glede na obliko zapisanega pričakuje, da je zapisano mali oglas. Oblika zapisanega predstavlja a) dejanskost. Sem sodi tudi mesto objave besedila. Nadalje naslovnik na osnovi b) jezikovnih prvin, kot so *prodam, kot novi*, svoja pričakovanja o malem oglasu potrdi in sledi rdeči niti interpretiranja zapisanega kot primer malega oglasa. Vendar c) jezikovni in nejezikovni kontekst, npr. *priloženo zrno graha*, objava zapisanega na nepričakovanem mestu, tj. v knjigi *SLOLvenski klasiki 1*, ustvarita neskladje pri razumevanju zapisanega. Naslovnik ugotovi svojo zmoto in zapisano prepozna kot humorno namigovanje na pravljico Ele Peroci *Muca Copatarica* in ponorčevanje iz značilnosti še drugih pravljic, npr. *Kraljična na zrnu graha*, ki lahko spodbujajo določena nerealna pričakovanja (vsaka deklica si želi postati kraljična).

Glede na razmerje med novimi in znanimi informacijami ima besedilo različno stopnjo informativnosti. Besedila prve stopnje imajo nizko informativnost, saj vsebujejo več znanih informacij kot novih. Skrajni primer tovrstnega besedila je besedilo *stop* na prometnem znaku (de Beaugrande, Dressler 1992: 103). Tako nizka

stopnja informativnosti lahko vodi do zavrnitve besedila kot nezanimivega, dolgočasnega. V primeru prometnega znaka, kjer je pomembno, da naslovník besedilo hitro in brez napora ustrezno interpretira, je nizka stopnja informativnosti potrebna. Vsako besedilo vsebuje dele s prvo stopnjo informativnosti, npr. a) *kiti so red sesalcev /.../*, b) *veverica se brani z rastlinsko brano /.../*. Enoti s prvo stopnjo informativnosti običajno sledi(jo) enota/-e, ki vsebuje(jo) nove informacije, npr. a) *... katerega predstavniki so prilagojeni na življenje pod vodo. Telo je ribje oblike in golo, sprednje okončine so preobražene v plavuti, zadnje pa močno zakrnele. Kljub temu so pravi sesalci, ki s pljuči dibajo rak, mladice pa hranijo z mlekom*, b) */.../ – sadje, semena, glive in želišča. Hrani se tudi z jajci in mladimi ptiči ter žuželkami*.

Običajno so besedila druge stopnje z uravnoveženim razmerjem med znanimi in novimi informacijami. Besedila tretje stopnje vsebujejo večji delež novih informacij. Interpretacija takih besedil je lahko prezahtevna in posledično nezanimiva.

3.2.2 Prepoznavanje teme besedila. Besedilo za naslovníka ne more biti zanimivo, če ne prepozna osrednje nanašalnice oziroma teme besedila, saj ga lahko razume šele, če razume smisel besedilnega sporočila, ki se nanaša na določen del dejanskosti (v nadaljevanju *nanosnik*). Smisel besedilnega sporočila tvori sporočanje osredotočenje na neko temo oziroma osrednjo nanašalnico, to je prva omemba nanosnika v besedilu. Pogostost njenih/njegovih omemb kaže, ali gre za osrednjo temo ali za temo na nižjih ravneh oziroma delno temo. Nanašanje je tako vzpostavljeno razmerje do nanosnika in hkrati tudi njegovo določanje in prepoznavanje.

Nanašanje lahko razumemo tudi kot tvorčev in naslovníkovo medsebojno sodelovanje, rezultat katerega je odvisen od skupnega védenja, prepričan in predpostavk. Nanosnik mora biti v besedilo vpeljan tako, da njegova prva omemba ustvari pogoje za različne nadaljnje omembe in opravi prepoznavanje. Prepoznavanje nanosnika je predpogoj za razumevanje besedila, npr. odlomek pogovaranja med vzgojiteljico V in malčkom D. Izraz *tam* je razumljiv iz sobesedila, nanaša se na knjigo, ki je kasneje v pogovoru omenjena izrecno in določno (*v tisti knjigici*). D-jev odziv *mamo doma vlake* je razumljiv in smiseln, če oba, vzgojiteljica in malček, vesta, da se ubesediljeno nanaša na slikanico z vlaki, ki je malčkovo priljubljeno branje. Če bi malček uporabil izraz *vlakci*, bi se ubesediljeno lahko nanašalo na igračke vlakce.

V: *So tam kakšne slike, ko so ti všeč? Kdo pa ... Koga najdeš vse v tisti knjigici?*

D: *Vlake najdem. Veš, mamó doma vlake.*

V: *Vlake tudi mate? Pa bom jaz tudi prinesla takšno knjigico v vrtec pa bova skupaj pogledala, ne?*

Glavni dejavnik pri razumevanju ubesediljenega je status informacije in njena dostopnost: ali jo imajo udeleženci še oziroma že v zavesti ali je še nimajo v zavesti. Kaj vpliva na to, da/ali imamo informacijo v zavesti? Vsaka posamezna beseda ali leksem ima svoj pomen ali leksikalni scenarij. Najmanjši možni leksikalni scenarij je slovarski sestavek k iztočnici v splošnem razlagalnem slovarju. Vsebine ali pojmi se aktivirajo ob ubesedenju nekega pojma ali ob zaznavanju (poslušanju/branju) neke izrazne podobe leksema. Npr. leksem *ptica* v aktivno spominsko shrambo priklíče pojme, kot so *kerila, letenje, peruti, jajca, žvrgolenje, svoboda* idr., leksem *pandemija* najpogosteje priklíče *katastrofa, izbruh, gripa, kuga, simptom, virus, aids, recesija*. Slika 3 predstavlja oblak besed na temo *rojstni dan*. Na sliki velikost pisave nakazuje pogostost vzajemnega priklica med besedo *rojstni dan* in drugimi besedami: večji kot je zapis te besede, večja je pogostost vzajemnih priklicev. Priklici so odvisni od posameznikovih individualnih izkušenj, a tudi od družbe. Pogostost vzajemnih priklicev ustvarja osnovo za koherenco med pojmi, vključenimi v besedilo, in posledično omogoča razumevanje prebranega ali slišanege. Glede na potrebe jezikovnega in nejezikovnega konteksta se ti pojmi združujejo v stavke, povedi, izreke itd.

Slika 3: Oblak besed na temo rojstni dan na podlagi besednih skic (vir: Krajnc Ivič, oblikovanje: Jan Perša)

Za razumevanje je nadalje pomembno skupno védenje. To oblikuje skupine tistih, ki isto »mislijok in isto »razumejo«, npr. nadaljevanje pogovarjanja med vzgojiteljico V in malčkom D:

V: *Kaj pa je bilo tu notri?*

D: *Mleko.*

V: *Mleko? Kakšno mleko?*

D: *Tako sok mleko.*

V: *Tak kot sok? Kakšno pa je to mleko?*

D: *Tako belo.*

V: *Kdo pije takšno mleko?*

D: *Ati.*

V: *Kako se pa imenuje to? Je to od krave mleko?*

D: *Ja.*

V: *Je to kravje mleko?*

D: *Ja.*

V: *Kaj pa tole?*

D: *Ja, ko mi pijemo.*

V: *Ti si meni povedal, da ati pije sojino mleko, ne.*

D: *Ja, pije.*

V: *No, vidiš.*

D: *Ja, za keke.se pije sojino mleko.*

V: *Kaj pije?*

D: *Ja, za keke.se sojino mleko.*

V: *A res?*

D: *Ja, da mu labko jaz metam.*

V: *Mhm?*

Ko sta po mnenju vzgojiteljice izčrpala temo o slikanicah, sta pozornost usmerila na kotiček v igralnici, opremljen tako, da je spominjal na trgovino, tako se zveza *tu notri* nanaša na embalažo. Malček po svoji presoji in sporazumevalni jezikovni zmožnosti ubeseduje informacije tako, kot je prepričan, da bo ubesedeno omogočilo razumevanje pri vzgojiteljici. Razvidno je, da ga vzgojiteljica ne razume, vendar ima o družinskih članih določene informacije, da malčka sooči z morda napačnim navajanjem. Malček neskladja ne opazi, nasprotno, doda novo informacijo *za keke.se pije sojino mleko*. Ker vzgojiteljica iz ubesedenega ne more sklepati o delu dejanskosti, na katerega se ubesedeno nanaša, poskuša od malčka pridobiti več informacij. A

malčku je vse razumljivo in izrečeno ponovi še enkrat, nato pa doda še novo informacijo *da mu lahko jaz metam*. Tu je očitno, da je ubesedil premalo informacij, da bi ga vzgojiteljica lahko razumela.

Primer prikazuje, da je razumevanje jezikovnih prvin (od zloga prek besede, besedne zveze, izreka do besedila) rezultat aktivnega delovanja tvorca in naslovnika. To velja tudi za pisana besedila, saj se lahko zgodi, da bralec 1) prepozna besedo in njen pomen, a ne v konkretnem kontekstu, 2) besede niti ne prepozna, npr.:

Problem dveh jajc je zanimiv miselni problem, ki po urbani legendi slovi kot eno izmed vprašanj iz intervjuja za službo pri velikih računalniških podjetjih, kot sta npr. Microsoft ali Google. To vprašanje se na intervjujih najverjetneje ne pojavlja več, saj je zaradi svoje rešitve pritegnilo preveč pozornosti in s spraševanjem ne bi dosegli tega, čemur je bilo prvotno namenjeno. Oglejmo si ta problem поблиže tudi mi. /.../ Ilustracija problema je prikazana na sliki 1. Možne vrednosti za h so cela števila od 0 do 100. Vrednost 0 pomeni, da se jajce razbije že pri spustu iz prvega nadstropja, vrednost 100 pa, da tudi pri spustu iz stotega nadstropja še vedno ne bomo imeli izgovora za omloto. (Slak 2018/2019: 23)

Kot družboslovka ali humanistka težko v popolnosti razumem prvo poved izbranega odlomka, čeprav vem, kaj pomenijo uporabljeni leksemi in strukture, kako so leksemi medsebojno povezani (*dveh jajc, miselni problem, slavna urbana legenda, intervju za službo*). Hkrati sem precej prepričana, da se kdo od vas ob izpostavljeni povedi ni niti za hip ustavil, ker mu/ji je vse popolnoma jasno. Ob koncu odlomka mora bralec narediti še en miselni preskok, saj mora povezati *izgovor za omloto* z (razbitimi) jajci.

Morebitne nejasnosti pri prepoznavanju nanašalnice so v pisanih besedilih opaznejše kot v govorjenih: *Z robčkom sem si obrisal nos in ga vrzel v koš*, ko naslovník brez razmišljanja nesmiselne, a slovnično mogoče nanašalnice (*nos*) izloči iz aktivnega spomina.

Za prepoznavanje nanosnika je pomemben vir informacij tudi predhodno besedilo, glede na katerega so nanosniki v besedilni zgodbi relevantni. Tvorec se namreč nenehno odloča, kateri tip informacije (besedilni ali kontekstni) bo ubesedil do katere stopnje na lestvici med izraznima jasnostjo in ekonomičnostjo. Oblikovanje omemb nanosnika torej pomeni tudi (ne)upoštevanje maksim sodelovalnega načela, zlasti pomembni sta maksimi količine in relevantnosti. Prva vodi naslovnika, da išče količino informacij v besedilu, druga ga vodi, da uporabi informacijo na določen način, tj. najde njeno relevantnost glede na ostalo besedilo in kontekst. Vse to so informacije, ki jih naslovnik vrednoti in ki ga usmerjajo pri prepoznavanju in mu pomagajo prirazumljati tvorčevo namero, npr. na vprašanje *Ali imaš uro?* se naslovnik pogosto odzove kar z *Ura je 13*. Za tak odziv naslovnik predvideva, da je kar najbolj relevanten.

Pri prepoznavanju osrednje teme ali smisla besedilnega sporočila in s tem pri razumevanju besedila si naslovnik v enaki meri kot z jezikovnimi znaki pomaga tudi z nejezikovnimi, npr. vizualnimi, zvočnimi idr., saj je besedilo multimodalni kulturno-družbeni pojav. Govorjena besedila so primarna multimodalna ali večkodna besedila. Za ta besedila sta značilna a) vsaj dva vira pomenjenja: jezikovni in nejezikovni kod, npr. slikovni, kinetični, zvočni, b) dva principa kompozicije: princip prostorske kompozicije in princip časovne kompozicije.

Če se pisano besedilo začne desno od točke nič in zaradi zapovrstnosti oziroma linearnosti sledi stavčnim vzorcem, govornjeno besedilo in tudi druga pisana multimodalna besedila ali npr. kretanje zaradi nelinearnega nizanja ne sledijo stavčnim vzorcem. Pri tem sporočilna dinamika načeloma narašča linearno od leve proti desni, kot v zahodni kulturi zlasti poteka smer branja, s tem pa določa mesto znane informacije na levi in nove informacije na desni. V vsakem primeru smisel ubesediljenega zaokroži šele na koncu. Besedilo tako deluje oziroma mora delovati kot specifična celovita sporočanjajska tvorba, ki ni vnaprej določena kot npr. stavek, ampak vedno znova deluje in učinkuje kot organska celota. Besedilo kot tako je jezikovni znak.

Kot vsak znak ima tudi besedilo svojo izrazno podobo in vsebino. Smisel besedila predstavlja vsebino znaka. Če nemotivirano besedo lahko izrazno primerjamo s preprostim jezikovnim znakom, katerega vsebina ostaja v posameznikovem spominu, potem lahko besedilo opredelimo kot zapleteni znak, saj je razmerje med izrazno podobo besedila in njegovo vsebino ustaljeno prek pravil vezanja preprostih

jezikovnih znakov v besedilo in veljavnih družbenih ter kulturnih pravil za manifestacijo besedila v danem kontekstu. Vsebina besedila kot zapletenega znaka se namreč oblikuje v vsakokratnem komunikacijskem dogodku. Pri besedilu kot jezikovnem znaku pa lahko z vidika naslovnika opazujemo, kako besedilo učinkuje na naslovnikovo zavest in prihaja v stik s drugimi vrstami znakov; mišljeno je tudi medsebojno učinkovanje različnih znakovnih sistemov, npr. slika 4.

Slika 4: Prepoznavanje osrednje teme prek jezikovnega in nejezikovnega koda

(vir: *Kje v Zalivu sv. Križa smo varni?*; https://parkstrunjan.si/wp-content/uploads/2018/11/Zgibanka_Previdno-klif-se-kru-%C5%A1i.pdf)

Slika 4 kot del turistične zgibanke prikazuje za obiskovalce varna območja Zaliva sv. Križa. Naslovnik iste vrste informacije dobi iz jezikovnega in nejezikovnega koda (slika, barve). Barvni tisk ga usmeri k informacijam, ki pojasnijo, zakaj je kateri del Zaliva (ne)varen. Pojasnilo vsebuje za povprečnega naslovnika primerno razmerje med znanimi in novimi informacijami. Te so v besedilo vpeljane tako, da jih naslovnik lahko uredi v smiselno sporočilo: večja ali manjša (ne)varnost je posledica večje ali manjše krušljivosti delcev, krušljivost delcev je posledica kombinacije treh dejavnikov, ti dejavniki so geološka zgradba, naklon in poraščenost območja z rastlinami, geološka zgradba je torej neke vrste nadpomenka za laporovec, peščenjak in apnenec.

4 Cilji in dejavnosti, vezane na gradnik razumevanje besedil

Učne cilje za slovenščino v osnovni šoli in na srednješolskih programih ter cilje za področje jezika iz *Kurikuluma za vrtce* (1999) lahko posplošeno združimo in predstavimo prek dejavnosti, ki jih učeči se opravljajo sami, v paru ali skupaj v skupini. Posplošeno navajanje ciljev in dejavnosti ni ločeno po stopnjah, temveč so navedeni od osnov razumevanja do njegove poglobitve.

Cilj in dejavnosti so:

- Berejo/poslušajo/gledajo besedilo.
- Določajo okoliščine: udeleženci, kraj in čas, družbeno razmerje, sporočevalni namen, tema, podteme, ključne besede, bistveni podatki, kanal itd.; razmerje med udeleženci.
- Obnavljajo besedilo.
- Povzamejo temo, ključno misel, idejo.
- Povzamejo besedilo.
- Prepoznajo in določijo jezikovno zvrstnost.
- Določijo značilnosti besedilne vrste: zgradbene /npr. izrek vabila/, leksikalne, slovnične, oblikovne /krepki tisk/ značilnosti besedilne vrste, vloga nebesednih prvin.
- Primerjajo prebrano besedilno vrsto z drugo besedilno vrsto, predstavijo ugotovitve.
- Iščejo dane podatke v besedilu.
- Razvrščajo podatke iz besedila.

- Razvrščajo dele besedila v smiselno zaporedje.
- Razlikujejo med dejstvi in mnenji oziroma med dejstvi in stališči.
- Izraze v besedilu povezujejo z drugimi, ki so smiselni in pomensko primerljivi: sopomenke, nadpomenke, podpomenke idr.
- Prepoznajo in določijo slogovni postopek/način razvijanja teme: opisovanje, pripovedovanje, razlaganje, utemeljevanje.
- Poiščejo izraze, ki se nanašajo na isti del dejanskosti (nanašajnska zaporedja), členitev po aktualnosti in druga besedilotvorna sredstva.

Iz navedenih dejavnosti in ciljev je razvidno, da se razumevanje besedil povezuje z besediščem, izpustili pa smo cilje in dejavnosti, pri katerih se razumevanje besedil povezuje s tekočim branjem, kritičnim branjem, odzivom na besedilo in tvorjenjem besedil. Navedene aktivnosti učeči se lahko opravlja prek različnih didaktičnih tipov nalog, npr. nalog alternativnega tipa, nalog izbiranja, dopolnjevanja. Izbira didaktičnega tipa nalog je vezana na stopnjo izobraževanja in zmožnosti učečega se.

5 Sklep

Prispevek jasno prikazuje, da sta branje in poslušanje kot osnovi za razumevanje besedil aktivna procesa ali aktivni sestavini (kritične) sporazumevalne jezikovne zmožnosti in tako tudi bralne pismenosti. Gradnik razumevanje besedil skuša sistematično razvijati branje z razumevanjem, in sicer tako, da učeči se a) išče, primerja, ureja, organizira podatke iz besedil, b) sklepa, razbira bistvo, c) povzema in v manjši meri vrednoti besedila. Pri tem uporablja bralne učne strategije in uzavešča procesa branja ter razumevanja prebranega oziroma slišaneega. Učeči se s tem prikazuje svoje razumevanje prebranega/slišaneega ter tudi prepoznavanje in dojetanje jezikovnega in nejezikovnega posameznega konkretnega konteksta, v katerem je obravnavano besedilo nastalo. Pri razvijanju razumevanja besedil je nujno treba preseči delitve na področje jezik in področje književnost, saj so vse strategije razumevanja umetnostnega besedila potrebne tudi za razumevanje neumetnostnega besedila oziroma drži obratno: vse strategije in zmožnosti za razumevanje neumetnostnega besedila je mogoče prenesti na umetnostna besedila. Tako postanejo priložnost za razvijanje razumevanja besedil vse jezikovnokomunikacijske interakcije, v katerih učeči se sodeluje.

Opomba

Avtorica Mira Krajnc Ivič je prispevek napisala v okviru projekta OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli), šifra projekta OP20.01462, vodja dr. Sandra Mršnik, ki ga vodi Zavod RS za šolstvo. Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

Viri

- Boštjan GORENC - PIŽAMA, 2016: *SLOLvenski klasiki 1*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Andrej GUŠTIN, 2018/2019: Lunini mrki. *Presek, list za mlade matematike, fizike, astronome in računalničarje* 46(2). 19–22.
- Kiti*, Wikipedija; <https://sl.wikipedia.org/wiki/Kiti>
- Kje v Zalivu si. Križa smo varni?*; https://parkstrunjan.si/wp-content/uploads/2018/11/Zgibanka_Previdno-klif-se-kru%C5%A1i.pdf
- Navadna reverca*, Wikipedija; https://sl.wikipedia.org/wiki/Navadna_reverca
- Jure SLAK, 2018/2019: Problem dveh jajc. *Presek, list za mlade matematike, fizike, astronome in računalničarje* 46(2). 23–28.
- Zbirka BERTA – zbirka besedil praktičnega sporazumevanja, oblikovanja za učno e-okolje projekta Slovenščina na dlani*. Interno gradivo projekta Slovenščina na dlani. 2019.

Literatura

- Salvatore ATTARDO, 2001: *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Robert Alain DE BEAUGRANDE, Wolfgang Ulrich DRESSLER, 1992: *Uvod v besediloslonoje*. Ljubljana: Park.
- Marja BEŠTER, 2011: Sporazumevalna zmožnost – eden izmed temeljnih ciljev pouka slovenščine. *Jezik in slovstvo* 56(3–4). 122–127.
- Karl BÜHLER, 1965: *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache*. (1. izdaja 1934). Stuttgart: Gustav Fischer. 24–33.
https://pure.mpg.de/pubman/faces/ViewItemFullPage.jsp?itemId=item_2305592_5
- Norman FAIRCLOUGH, 2004: *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge.
- Paul GRICE, 1989: Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press. 22–40.
- Paul GRICE, 1989a: Further Notes on Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press. 41–57.
- Wolfgang HEINEMANN in Dieter VIEHWEGGER, 1991: *Textlinguistik. Eine Einführung*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Tomo KOROŠEC, 1998: *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Mira KRAJNC IVIČ, 2020: Obravnava besedil: merila za razlikovanje med besedilno vrsto in besedilnim tipom. *Slavistična revija* 68(1). 55–71.
- Olga KUNST GNAMUŠ, 1994: Performativni glagoli v opisni slovnici slovenskega jezika. *Jezik in slovstvo* 39(5). 189–198.
- Kurikulum za vrste*, 1999. Ljubljana: Strokovni svet RS za splošno izobraževanje.
- Stephen C. LEVINSON, 1995: Activity Types and Language. *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Ur. Paul Drew in John Heritage. Cambridge: Cambridge University Press. 66–101.
- Jan NUYTS, 1992: *Aspects of a Cognitive-Pragmatic Theory of Language*. On Cognition, Functionalism, and Grammar. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Charles Sandres PEIRCE, 2004: Izbrani spisi o teoriji znaka in pomena ter pragmatizmu. Ljubljana: Krtina.
- Ferdinand de SAUSSURE, 1997: *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

- Skupni evropski jezikovni okvir: učenje, poučevanje, ocenjevanje* (= SEJO). El. knjiga. Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport, Urad za razvoj šolstva, 2011. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/SEJO-komplet-za-splet.pdf>
- Sonja STARC, 2011: Stik disciplin v besedilu iz besednih in slikovnih semiotskih virov. *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Obdobja 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 433–440.
- Michael STUBBS, 1983: *Discourse Analysis. The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chichago: University of Chichago.
- Učni načrt. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija*, 2008. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
http://eportal.mss.edus.si/msswww/programi2019/programi/media/pdf/un_gimnazija/un_slovenscina_gimn.pdf
- Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*, 2018. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.
https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf
- Andreja VEZOVNIK, 2009: *Diskurz*. Fakulteta za družbene vede. Knjižna zbirka *Psibologija vsakdanjega življenja*. http://uni-lj.academia.edu/AndrejaVezovnik/Papers/820881/Diskurz._monograph
- Jerca VOGEL, 2014: Jezikovna kulturna zavest pri pouku maternega/prvega jezika. *Jezik in slovstvo* 59(4). 3–14.
- Andreja ŽELE, 2010: Elipsa med glagolsko intenco in besedilno koherenco (Izpustnost med glagolsko usmerjenostjo in besedilno soveznostjo). *Slavistična revija* 58(1). 117–131.
- Andreja ŽELE in Mira KRAJNC IVIČ, 2020: *Sodobna slovenska skladnja: diskurz in slovnični vidik*. Maribor: Univerzitetna založba. Mednarodna knjižna zbirka Zora, Zora 134. V tisku.